

УДК 338.45.65.012

Кундицький О.О.

*доктор економічних наук, професор
Львівського національного університету імені Івана Франка*

НЕОБХІДНІСТЬ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У РЕФОРМУВАННІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

NEED FOR STATE PARTICIPATION IN REFORMING HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті відображено важливість освіти як для конкретного індивіда, так і для країни в цілому. Аналіз освітніх видатків в Україні показує їх незадовільний стан у порівнянні з іншими європейськими країнами. Автор наголошує, що нинішній незадовільний стан вищої освіти – це не тільки результат недофінансування, але й низки інших причин, які досліджені автором у цій статті.

Ключові слова: освіта, фінансування, держава, якість, державне регулювання, викладачі.

АННОТАЦІЯ

В статье показывается важность образования как для конкретного индивида, так и для страны в целом. Анализ образовательных расходов в Украине показывает их неудовлетворительное состояние по сравнению с другими европейскими странами. Автор отмечает, что сегодняшнее неудовлетворительное состояние высшего образования – это не только результат недофинансирования, но и ряда других причин, которые исследуются в этой статье.

Ключевые слова: образование, финансирование, государство, качество, государственное регулирование, преподаватели.

ANNOTATION

The paper shows the importance of education for a specific individual and for the country as a whole. Analysis of educational expenditures in Ukraine shows their poor condition compared with other European countries. The author notes that the present unsatisfactory state of higher education is not only the result of underfunding, but also a number of other reasons that are explored in this article.

Keywords: education, finance, government, quality, government regulation, teachers.

Постановка проблеми. Аналіз стану освітньої сфери нашої держави засвідчив, що освіта, у тому числі і вища, зіткнулася з безліччю викликів, які їй ставить сьогодишнє суспільство. Необхідність реформування освітньої сфери сьогодні є нагальною проблемою. Тому предметом розгляду статті будуть конкретні напрями, які, на нашу думку, призведуть до підвищення ефективності державного регулювання освіти в Україні, виходячи з ситуації, яка склалася на сьогоднішній день.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб запропонувати напрями вдосконалення підвищення ефективності державного регулювання освіти з метою вдосконалення відтворення робочої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми розвитку освіти як фактора економічного зростання зробили такі західні вчені: Р. Лукас, П. Ромер,

Е. Фелпс, Т. Шульц та інші. Реформуванню ж вищої освіти в Україні присвячені роботи відомих учених-економістів В. Андрущенко, І. Зязюна, К. Корсака, В. Кременя, Н. Ничкало, Л. Пуховської, М. Таланчука та ін.

Виклад основних результатів дослідження. Будь-яка діяльність людини неможлива без одного із найважливіших чинників – знань, основним джерелом яких на сьогодні є освіта. Освіта поліпшує всі форми життєдіяльності людини: навчання на робочому місці, охорону здоров'я, управління домашнім господарством. Приблизно вартість цих негрошових вигод становить дві третини заробітної плати [6, с. 218].

Освіта – це інвестування в індивідів, що забезпечує віддачу, як і будь-яке інше капіталовкладення [7, с. 54]. Доведено, що інвестиції в науку і освіту є найвигіднішими. Вони є гарантією найшвидшої віддачі, закладаючи надійну основу для нинішнього та майбутнього прогресу. Будь-яка країна, для того щоб зайняти чільне місце в світовому співтоваристві, повинна дбати про власний науково-технічний потенціал [5, с. 298].

Українська освіта – один із найбільших секторів суспільства, в якому працюють та здобувають освіту послуги близько 9 млн осіб. Україна успадкувала від СРСР потужну розгалужену освітню систему з передовою на той час інфраструктурою. За роки незалежності фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових та організаційних ресурсів попередньої системи та прилаштування їх до потреб незалежної держави.

Освіта тісно пов'язана з діяльністю держави. Однією із головних причин, окрім Конституції України, участі держави у забезпеченні і гарантуванні освіти є те, що освіта може слугувати засобом, за допомогою якого людина може підвищувати свій життєвий рівень.

Також важливою причиною участі держави в освітньому процесі є суспільно-корисна цінність витрат на освіту. Користь від наявності високоосвічених громадян має не лише окремо взятий індивід, а й держава в цілому. Тобто суспільна вигода від освіти є більшою сумою ніж вигоди, які отримують окремі громадяни. Це основна причина того, чому держава не вирішує питання про визначення рівня освіти рин-

ковими методами. У даному випадку ринок не здатний врахувати довгострокові інтереси держави, її соціальні і економічні перспективи, внаслідок дії інших принципів, які йому притаманні.

Щодо вищої освіти, то її наявність у 2,3 рази знижує ризик бідності і в 1,7 рази підвищує ймовірність отримання середніх доходів [1, с. 5].

Бюджетне фінансування вищої освіти, незважаючи на відносне зростання цього показника, на практиці є недостатнім і має деформовану структуру видатків. Майже 80% передбачено на оплату праці з нарахуваннями та стипендії. Наприклад, оплата праці – 55%, видатки на стипендію – 22, на комунальні послуги – 5, капітальні видатки – 2,6%. На науку виділяється лише 4,5%, що теж значно нижче від вимог законодавства.

У той же час в Україні, за даними статистики, продовжується збільшення кількості фахівців з науковими ступеннями, які працюють у різних сферах економіки. Лише у 2013 р. отримали звання доктора наук 1105 осіб, кандидата наук – 4633 особи, середній вік яких становив 49 років чоловіків – докторів наук і 45 – жінок – докторів наук та, відповідно, 35 і 34 роки – кандидатів наук. Проте частка докторів та кандидатів наук, які беруть безпосередню участь у виконанні наукових та науково-технічних робіт, постійно зменшується і на 31 грудня 2013 р. склала 19,2% загальної їхньої кількості, що менше, ніж на 31 грудня 2012 р., на 0,6 в.п.

Загальновідомо, що економічно розвинені країни не заощаджують на освіті, а щорічно кардинально збільшують витрати на освіту з державного бюджету, забезпечуючи таким чином свій майбутній розвиток. Достатньо навести такі приклади: США витрачають на ці цілі 16%, Німеччина – 12%, Франція – 16%, Фінляндія – 7, 2% від річного валового внутрішнього продукту [3, с. 75-84].

Назрілим завданням на сьогоднішній день є забезпечення доступності якісної освіти для усіх членів суспільства. Згідно з прогнозами ЮНЕСКО, у XXI ст. цивілізованого рівня добробуту досягнуть тільки країни, в яких 40-50 % працездатного населення буде мати якісну вищу освіту. За прогнозами П. Шевчук та Г. Швидкої чисельність населення із повною вищою освітою в Україні на початок 2051 р. досягне 6015 тис. осіб, а частка їх у населенні становитиме 18,3% [8, с. 90].

Як показують дослідження окремих науковців, система освіти України залишається однією із відсталих в Європі [2]. Причому серед головних причин такого стану зазвичай наголошується на її незадовільному фінансуванні. Частково погоджуючись із даним твердженням, вважаємо, що фінансування є вагомим, але не єдиною причиною незадовільного стану вітчизняної освіти і, зокрема, вищої. Розраховувати на зростання фінансування освіти в період,

коли Україна зі зброєю в руках відстоює свою незалежність, не доводиться. У той же час ми повинні звернути свою увагу на низку передумов, які також є причиною сьогоденного стану вітчизняної освіти. Однак їх усунення не потребує значних коштів, а лише волі і державницького мислення. Спробуємо розглянути кожен із них.

По-перше, недосконалість державного управління вищою освітою, яка проявляється у формалізації процедур ліцензування і акредитації з усіма негативними наслідками, відсутністю ефективної системи контролю якості діяльності вищих навчальних закладів, незадовільним фінансуванням, відсутністю дієвого механізму обґрунтування і регулювання кількості вищих навчальних закладів (ВНЗ), слабкий зв'язок переліку спеціальностей та ліцензованих обсягів підготовки із запитами економіки, архаїчні механізми формування корпусу керівників ВНЗ.

По-друге, соціальна якість освіти, яка характеризується тим, що наявність диплома про вищу освіту не завжди обумовлює можливість отримання роботи за спеціальністю, орієнтація значної частини населення на отримання дипломів, а не якісної освіти; широке розповсюдження підготовки курсових, дипломних, магістерських робіт, кандидатських, докторських дисертацій на замовлення та продаж та підтримка суспільною думкою цієї практики.

По-третє, особливість навчального процесу у ВНЗ України, якому притаманні орієнтація переважної більшості навчальних закладів на максимізацію набору вступників, відсутність варіативної частини змісту освіти та індивідуальних планів студентів, неузгодженість змісту освіти з міжнародними стандартами з більшістю спеціальностей, слабкий зв'язок навчального процесу з бізнесом, поширення списування, відсутність системи об'єктивної оцінки результатів навчальної діяльності студентів, невідповідність матеріальної бази навчального процесу.

По-четверте, специфіка студентів українських ВНЗ, яка проявляється у низькому рівні мотивації значної їх частини на навчання, не сформованості несприятливого ставлення до списування, плагіату, корупційних засобів отримання оцінок, не сформованості чітких професійних інтересів, невідповідність переважної частини вступників на перший курс вимогам навчального процесу, не сформованість необхідних навчальних умінь та недостатність базових знань, слабкі знання іноземних мов.

По-п'яте, особливості умов роботи викладачів українських ВНЗ, які проявляються у великому обсязі аудиторних занять, низькій заробітній платі, незадовільних знаннях іноземних мов, відсутність досвіду викладання у ВНЗ інших країн, формалізація наукової діяльності.

По-шосте, особливості управління українськими ВНЗ, які проявляються у відсутності професійних менеджерів у складі керівництва

на всіх рівнях, централізація університетського менеджменту в одних руках, несамостійність структурних підрозділів, відсутність реальної автономії, обмеженість прав колегіальних органів, відсутність системи оцінки керівників усіх рівнів, панування традиції необмеженого часом займання посад призначених керівників, а також їх заступників, орієнтація університетського менеджменту на вирішення фінансових проблем, а не на якість освіти, недосконалість системи відбору, оцінки, просування, розвитку управлінських та викладацьких кадрів, кулуарність прийняття важливих управлінських рішень.

У ситуації що склалася ефективність державного регулювання вищої освіти пропорційна мотивації студентів і за оцінками нині не перевищує 10% відповідно до усередненої оцінки [2]. На нашу думку, одним із виходів із ситуації, що склалася, є зміна державної моделі фінансування освіти на конкурсній основі. Дана модель мала б передбачати конкурс вишів за можливість державного фінансування та підготовку фахівців за відповідними напрямками в обсягах і на терміни, необхідні для розвитку національної економіки. Умови даного конкурсу мають передбачати такі характерні блоки, як якість професорсько-викладацького складу, історію і традиції вузу, рівень міжнародного визнання.

Щодо якості професорсько-викладацького складу, то традиційно у нас визначають частку докторів наук, кандидатів у загальній чисельності викладачів вузу. Хоча, на думку автора цієї статті, доречним є також визначення рівня їх наукової активності, куди би входили такі критерії, як кількість одноосібних публікацій, проведення і участь у міжнародних конференціях, кількість підготовлених кандидатів і докторів наук протягом останнього терміну контракту, знання іноземних мов. Питання якості професорсько-викладацького корпусу тісно пов'язано із таким чомусь в наших умовах делікатним питанням, як вік і вихід на пенсію. Відправити сімдесятилітнього професора на пенсію або дати менше однієї ставки без його на те згоди більшості вузів України вважається неетичним. Це виглядає найбільш парадоксально тоді, коли значна кількість молодих науковців у тому ж таки вузі працює на 0,25, 0,5 або 0,75 ставки. У даному питанні вважаю за доцільне звернутися до досвіду цивілізованих країн, де це питання давно вирішене. Так, наприклад, у сусідній нам Польщі законодавчо регламентовано, що трудові відносини з викладацьким складом призупиняються при досягненні 70-річного віку.

Наступним кроком, який би сприяв підвищенню якості викладацького складу, є зміна підходу до набору в аспірантуру (докторантуру) і подальший захист. Суть пропозиції зводиться до того, що випускник даного вузу може вступати до аспірантури у будь-який відповідного

профілю заклад окрім рідного вузу. Аналогічно процедура захисту, з поправкою – окрім вузу, де виконувалась робота.

Також у ситуації, що склалася, з метою вдосконалення ефективності державного регулювання освіти, доречним є переглянути структуру закладів вищої освіти і привести її у відповідність з потребами держави; дати чітке визначення понять «університет», «академія», «інститут», «коледж», «технікум», «училище» та їх підрозділів – «факультет», «відділення», «кафедра», «лабораторія»; розмежувати поняття «національний», «державний», «регіональний», «місцевий», бо скоро всі периферійні університети стануть національними. Оскільки в Україні відсутня практика, яка притаманна іншим країнам світу щодо існування стандарту діяльності керівників освітньої сфери, потрібно розробити дані стандарти з урахуванням передового міжнародного досвіду в найкоротші терміни.

Іншим напрямом реформування вищої освіти є усунення передумов для розвитку корупції. Зокрема, держава не повинна відновлювати вступні іспити до ВНЗ та розширювати число пільг, які полегшують вступ до навчальних закладів. Так, станом на сьогоднішній день існує вісім пільгових категорій.

Крім пільговиків, які мають право зарахування до ВНЗ поза конкурсом, є ще пільговики, які мають право першочергового зарахування до ВНЗ при однаковій кількості набраних конкурсних балів. І таких категорій дев'ять, але тільки дві з них передбачають успішне навчання абітурієнтів у школі: випускники старшої школи (повна загальна середня освіта), нагороджені золотою або срібною медаллю, випускники основної школи, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту з відзнакою.

Автор погоджується з думкою про те, що привілеї в освіті повинні мати ті, хто на це заслужив, показавши успіхи і непересічність уже під час навчання в школі, незалежно від свого соціального статусу. Інакше, роздаючи пільги численним соціальним категоріям, ми втрачимо талановитих школярів, яким не пощастило народитися в сім'ї пільговиків і які вийдуть вчитися в Європу або Америку, де кращі університети нададуть їм гранти, розгледівши в них майбутніх учених і новаторів [4, с. 4].

Висновки. Таким чином, наведені вище пропозиції, на думку автора цієї статті, сприятимуть піднесенню стандартів української освіти до рівня світових зразків, а також піднімуть рейтинги вітчизняних освітніх закладів, зокрема вищих.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Берсуцкий Я.Г. Стратегическое управление: модели и методы : учеб. пособие / Я.Г. Берсуцкий, Н.Н. Лепа. – Донецк : ДИЭХП, 2001. – 141 с.
2. Войтенко Г.О. Проблеми і шляхи реформування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Г.О. Войтенко,

- В.П. Войтенко, Л.О. Теліс // Нові наукові статті з проблем вищої освіти. – 2011. – Травень. – Режим доступу : <http://kisilmv.if.ua/science/new-in-higher-education-05-2011.htm>.
3. Ковалюк О.М. Сімейні господарства України: принципи, механізми, перспективи : навч. посібн. / О.М. Ковалюк, Г.А. Лех, С.К. Реверчук. – К. : Атіка, 2002. – 176 с.
 4. Орлова І. Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ» / І. Орлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eba.com.ua/static/members.
 5. Сердюк І.Г. Стимулювання інноваційної діяльності / І.Г. Сердюк // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 81-90.
 6. Хорошковський В. Деякі порівняльні аспекти економічного зростання / В. Хорошковський, В. Юрчишин // Економіка України. – 2000. – № 12. – С. 4-12.
 7. Цыганов С.А. Государственная поддержка инновационной деятельности (опыт программ SBIR и STTR в США). Управление инновациями. Становление развития малой технологической фирмы : сборник статей / С.А. Цыганов. – М. : АНХ, 1999. – 201 с.
 8. Шевчук П.Є. Прогноз рівня освіти населення України до 2050 р. / П.Є. Шевчук, Г.Ю. Швидка // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – № 1. – С. 85-96.